

VALENTINA BOTNARIUC,
ALA SAINENCO
Universitatea de Stat „Alec Russo”
(Bălți)

**CONFIGURAȚIA ELEMENTELOR
SPAȚIALE ÎN PASTELURILE LUI
V. ALECSANDRI**

1. Formă de existență a materiei, spațiul impune și desfășoară în sine relații prin care lucrurile se conturează, își dezvoltă o individualitate, obțin o poziție, distanță, mărime, formă, un loc în ordinea lumii în care interacționează cu alte lucruri.

În cunoașterea umană, spațiul se structurează „în straturi inferioare și superioare așezate într-o anumită ordine”: spațiul organic, spațiul perceptibil, spațiul simbolic și spațiul abstract, acestea fiind date, prin tipuri fundamental diferite ale experienței spațiale”¹.

În fond, cunoașterea umană a spațiului se realizează sub forma a trei demersuri definitorii pentru înțelegerea lui: (a) ca volum sau loc ocupat de obiect în spațiu, conturat prin înălțime, lungime și lățime; (b) ca spațiu în care se află obiectul (din această perspectivă orice realie se află în interiorul alteia); (c) ca relație cu alte obiecte. Primul demers reflectă o viziune obiectivă asupra spațiului prin perceperea conturului obiectului sub aspectul celor trei dimensiuni în transpunerea lor matematică, prin intermediul unităților de măsură. Din diferite corelări ale dimensiunilor respective rezultă „aprecieri” obiective care țin de forma realiilor (*rotund, plat, pătrat, dreptunghiular*), de poziția în spațiu (*orizontal, vertical*) și „aprecieri” obiective-relative rezultate din suprapunerea dimensionării și a evaluării, prin raportarea implicită sau explicită, la o referință: o realie poate fi *înaltă* sau *joasă*, *îngustă* sau *lată*, *lungă* sau *scurtă*, *mare* sau *mică* (în raport cu o altă realie).

Cel de-al doilea demers pune în relevanță spațiul conceput ca structură care înscrie în sine elementele lumii reale. Descoperirea spațiului dintr-un spațiu creează impresia unor cochilii concentrice, când disocierea succesivă a obiectelor (și, implicit, a spațiilor din interiorul lor) conturează, la nesfârșit, spații noi: spațiul cosmic înscrie în sine spațiul galactic, spațiul galactic – spațiul sistemelor planetare, spațiul sistemelor planetare – spațiul sistemului planetar concret, sistemul planetar concret – (bio-, acva-, atmo-...) sferele ș.a.m.d. Orice obiect/ acțiune poziționat(ă) din această perspectivă intră într-un raport de incluziune cu un alt obiect care „îl/o încapă”. Raportul de interioritate este redat cu ajutorul prepozițiilor *în, într, în interiorul: stă în casă, lucrează în bibliotecă*.

Al treilea demers reflectă o viziune obiectivă relativă, diferită însă calitativ de prima, pentru că nu se axează pe dimensionarea obiectelor, ci pe relațiile dintre obiecte din perspectiva „poziționării” lor.

Două forme pasibile localizării sînt motivate prin două perspective posibile asupra lumii: perspectiva statică și perspectiva dinamică. Perspectiva statică corespunde localizării obiectelor, lingvalizate prin nume și se realizează cu ajutorul verbelor *a fi, a se afla* care transpun faptul de „a fi într-un anumit loc” (*a fi aici, a fi acolo* etc.), ocupînd o anumită poziție față de un careva reper.

Perspectiva dinamică corespunde localizării acțiunilor lingvalizate prin verb. Spațializarea acțiunilor reflectă desfășurarea acțiunilor prin raportare la centrul comunicării avînd o nuanță deictică (*se apropie, se depărtează, vine, pleacă*) sau raportarea la un alt

punct de referință ales de către subiectul vorbitor. În acest caz, prepozițiile conturează direcția acțiunii: *se apropie de, se depărtează de, fuge de la, sare peste, pleacă la* etc.

Atît perspectiva statică, cît și perspectiva dinamică presupune implicarea a două obiecte – realia poziționată și referința – și a unui subiect care proiectează punctul de vedere (focalizare). Prin implicarea unui subiect, generator al unui punct de vedere, această perspectivă devine, prin esență, o perspectivă personalizată. Ființa umană, în postura sa de vorbitor – centru al comunicării – se instituie și drept centru al organizării spațiale, proiectîndu-și punctul de vedere asupra structurării acestuia.

2. Raportate la text, formele spațializante creează toposul acțiunilor în cadrul textelor narative și constituie unul dintre elementele de bază ale relaționării în cadrul textelor descriptive. Pastelul, în acest sens, face din descriere modelul structural dominant, prin transpunerea în imagini lingvare a unor imagini picturale, înfățișînd un tablou din natură (un peisaj, momente ale zilei, imaginea unor anotimpuri, aspecte din viața plantelor și / sau animalelor). Linearitatea semnelor lingvare impune, spre deosebire de pictură, care permite perceperea simultană a imaginii și posibilitatea concentrării pe detaliu, perceperea succesivă a elementelor tabloului și construirea, în final, a imaginii integrale.

Ne propunem, în demersul nostrum, să identificăm mijloacele lingvare, din pastelurile lui V. Alecsandri, prin care se construiesc, succesiv, imagini spațiale din al căror colaj rezultă întregul pictural al pastelului.

2.1. Pastelul *Dimineața* reprezintă dimensiunea mișcării dinspre celest spre terestru (*zori de ziuă se revarsă peste vesela natură*), cu prelungiri în timp (*prevestind un soare dulce*); și viceversa, mișcarea dinspre terestru spre celest (*sorbînd roua dimineții*), după apariția *pe-orizonul aurit* a soarelui.

În strofa a doua, prelungirea în timp este detaliată și precizată: *el se-nalță de trei suliți pe cereasca mîndră scară*, proiectîndu-se din nou prin mișcarea dinspre celest spre terestru: *și cu raze vii sărută june flori de primăvară*, dar și viceversa, dinspre terestru spre celest: *dediței și vioarele, brebenei și toporași/ Ce răzbat prin frunzi uscate și s-arată drăgălași*.

Strofele a treia și a patra reprezintă o detaliere a spațiului în care elementele tabloului își iau locul lor în ordinea lumii: *muncitorii – pe prispe, păsărelele prin hugeacul de sub luncă; caii – prin ceairuri, turma – la pășune, mieii – prin colnice, copilița – lîngă izvor, iar în grădini, în cîmpi, pe dealuri, prin poiene și prin vii – ard movili buruienoase*.

Dimensiunea temporală a spațiului este dată prin titlu – *Dimineața*, concretizată apoi prin elementele textuale: *zori de ziuă, prevestind un soare, rouă* etc.

2.2. Pastelul *Iarna* este structurat în două părți: partea întii (primele trei strofe) reprezintă descrierea unei imagini de ansamblu a naturii copleșite de ravagiile iernii; partea a doua (ultima strofă) prezintă același peisaj însuflețit de apariția soarelui.

În prima strofă a poeziei, autorul fixează dimensiunea spațială a iernii, care este personificată: *iarna cerne din văzduh zăpadă* (dînd impresie de mișcare pe verticală, dinspre cer spre pămînt). Planul terestru se conturează prin cîteva imagini lexicale: *ai țării umeri dalbi, țară, plopii înșirați, satele pierdute, pe cîmp, pe dealuri, împrеjiur, în depărtare, întindere pustie*, prin care se sugerează și amploarea fenomenului iernii. *Norii deveniți lungi troiene călătoare* transgresează cerescul, apropiindu-se de pămînt, în transformarea lor în fulgi care *zbor, plutesc în aer ca un roi de fluturi albi*.

În strofa a doua, prelungirea în timp a fenomenului este subliniată de elementele temporale *ziua, noaptea, dimineața* etc. Permanența ninsorii se manifestă în cadrul spațial al înaltului sugerat de cuvintele *soare și nori* și în cadrul terestruului, conturat de *cîmp, dealuri, împrеjur, în depărtare*.

Strofa a treia schițează planul terestru, în care iarna a devenit stăpînă *pe camp, pe dealuri, împrejur, în depărtare*. „Domeniul” iernii este prelungit în spațiu prin șirul de *plopi pierduți în zare*. Întinderea este *pustie, fără urme, fără drum*, satele fiind *pierdute sub clăbuci albi de fum*.

În partea a doua (strofa finală) peisajul se modifică: *ninsoarea încetează, norii fug, doritul soare strălucește și dismiardă* spațiul terestru asemănat cu *un ocean de ninsoare*. Mișcarea din strofa finală, spre deosebire de mișcarea din prima strofă este una pe orizontală: *o sanie ușoară trece peste văi*.

2.3. În pastelul *Sfîrșitul iernei* elementele constitutive spațializante transpun un spațiu animat de o mișcare continuă, dar domoală, în același timp (*pîraile curg iute șopotind*). Mișcarea se produce pe verticală, în direcții opuse: dinspre terestru spre ceresc (*cîmpia scoate aburi, gîndăcelul urcă pe firul de iarbă*) și dinspre înalturi spre terestru (*lumina pătrunde în inimă, sub povara gîndăcelului firul de iarbă se pleacă-ncetinel*).

În prima strofă identificăm și o mișcare de substituție pe spațiul terestru: *s-a dus zăpada, scoate aburi, se-ntind cărări uscate*.

În strofa a doua, dimensiunile spațiului terestru cuprind toposul (*rîpi*), acvaticul (*pîraie*) și văzduhul (*mugurii pe creangă*), în care pătrunde *lumina caldă* cerească. Spațiul larg – *întinsul țării* – se conturează, căpătînd dimensiuni concrete, limitate, redată prin forme ale toposului: *cîmpie, rîpă, pîriu*.

Popularea intensă a spațiului pe care o vom constata în *Oaspeții primăverii* (*în aer ciocîrlia, pe casă rîndunele, pe crengile pădurii un roi de păsărele etc.*) este pregătită în strofele a III-a și a IV-a ale pastelului *Sfîrșitul iernii*: *un fir de iarbă verde, o rază-ncălzitoare, un gîndăcel, un flutur, un clopoțel în floare...*

În ultima strofă a pastelului sesizăm o mișcare a privirii eului contemplator pe elementele spațiului terestru, prin care se reflectă și în sufletul uman *soarele dulce*.

2.4. În prima strofă a pastelului *Oaspeții primăverii*, substantivele și adverbele cu funcția unor circumstanțiale care se precizează în lanț (*În fund, pe cer albastru, în zarea-ndepărată, / La răsărit, sub soare, un negru punct s-arată!*) conturează spațiul îndepărtat, larg, dar limitat de privirea umană, care este transgresat de cocostîrcul tainic. Transgresarea spațiului este subliniată de adjectivul *călător* și de substantivul cu prepoziție *în lume*.

Spațiul din strofa a doua este dominat de mișcare pe orizontală (*vine*), verticală (*se înalță, se coboară*) și de o mișcare circulară (*în cercuri line zboară*).

Mișcarea se produce dinspre ceresc spre terestru (prin zborul cocostîrcului). Aceeași mișcare se realizează și dinspre terestru spre ceresc (prin mișcarea copilașilor): pe orizontală (*aleargă*) și pe verticală (*sar*).

Strofa a III-a reprezintă un spațiu dens populat: în văzduh (*în aer ciocîrlia*), pe pămînt (*pe casă rîndunele*), pe acvatic (*deasupra bălții nagîții se-nvîrtesc*).

În ultima strofă cerescul se apropie de terestru prin liantul *raze*. Mișcarea este armonioasă, bidirecțională: *Și cerul, și pămîntul preschimbă sărutări / Prin raze aurite și vesele cîntări!*

2.5. Pastelul *Sfîrșit de toamnă* prezintă un proces de pustiire a spațiului terestru. Dacă în *Oaspeții primăverii* mișcarea este dinspre ceresc spre terestru și dinspre terestru spre ceresc, mișcarea de golire din pastelul *Sfîrșit de toamnă* se produce dinspre terestru spre ceresc: *Oaspeții caselor noastre, cocostîrci și rîndunele, / Părăsit-au a lor cuiburi ș-au fugit de zile rele*. Astfel, transgresarea spațiului se produce în sens invers celui din pastelul anterior: *El vine, se înalță, în cercuri line zboară și rapide ca gîndul la cuibu-i se coboară* (în *Oaspeții primăverii*) vs de *Părăsit-au alor cuiburi ș-au fugit de zile rele; Pribegit-au urmărite de al nostru jalnic dor*.

Spațiul golit din strofa a doua se umple de conotații (*cîmpie tristă, vesteziță, lunca ruginită*). Mișcarea din această strofă se produce în văzduh: *Frunzele-i cad, zbor în aer și de crengi se dezlipesc*.

După golirea progresivă a spațiului în strofa întâi și a doua, conotațiile negative se amplifică, prin descrierea mișcării simultane *din tuspătru părți a lumii a norilor negri, plini de geruri, ca balauri din poveste*.

Aceleași conotații negative ale spațiului din strofa anterioară sînt subliniate prin imagini auditive sugestive: *Boii rag, caii rîncează, cîinii latră la un loc*.

2.6. În pastelul *Miezul iernii*, spațiul ceresc, cît și cel terestru sînt în nemișcare, fiind în stăpînirea gerului: *în păduri trăsesc stejarii, stelele par înghețate, cerul pare oțelit*. Peisajul din acest pastel este un rezultat al mișcării limitative, constructoare de peisaj, în același timp: *fumul se ridică atît cît s-ar înălța coloanele, iar bolta cerească coboară pînă a se așeza pe coloane*. Relevantă, în direcția construirii sensului, este comparația cu pastelul *Oaspeții primăverii*, în care mișcarea este bidirecțională nelimitată: *și cerul și pămîntul preschimbă sărutări prin raze aurite și vesele cîntări*. Continua armonizare dintre terestru și ceresc se realizează prin sanctificarea elementelor terestre: *munții devin altare, codrii organe sonoare*, acestea fiind receptate drept un tablou integrat: *O! tablou măreț, fantastic!...*

Mișcarea provocată de fenomenele naturii și elementele neanimate nu sînt calificate drept mișcări ca atare: deși *crivățul pătrunde scoțînd note-ngrozitoare*, totul e în neclintire, fără viață, fără glas, fără zbor și pas. Sunetele, în felul acesta (*trăsesc stejarii, crivățul scoate note-ngrozitoare*) nu sînt glas, voce care animă lumea. Elementele care conturează spațiul înghețat nu lasă loc mișcării vii. Întrebarea retorică din final (*Dar ce văd?*) anunță uimirea eroului liric, anulînd și ideea de nemișcare, de lipsă a vieții prin ultimul vers: *E un lup ce se alungă după prada-i spăimîntată*. Acest vers anulează, cel puțin parțial, corelația din prima parte a pastelului dintre spațiul terestru și cel ceresc.

3. Corelația ceresc/ terestru, după cum s-a putut observa, este prezentă în toate pastelurile analizate, raporturile dintre aceste universuri fiind însă diferite: în *Oaspeții primăverii*, de exemplu, mișcarea terestru/ ceresc este bidirecțională, nelimitată, armonioasă, pe cînd în *Miezul iernei* mișcarea este limitată și dizarmonizantă.

Verbele mișcării se substituie, la V. Alecsandri, verbelor stării, care, tradițional, sunt calificate drept verbe ale descrierii. În felul acesta, imaginile din pastelurile alecsandriene sînt dinamice, spațiul fiind perceput într-o corelație strînsă cu timpul.

Această stare de lucruri explică, într-un fel, faptul că în pastelurile analizate, construirea spațiului se realizează nu doar prin prepoziții și adverbe (elemente lingvare calificate în gramatică drept constructe pentru spațiu), ci mai ales prin verbe, substantive și chiar adjective.

Aceste elemente reflectă în pasteluri interioritatea și relaționarea.